

Seksuaalirikokset ja näytönarviointi

OTT, dosentti, käräjätuomari Antti Tapanila

Esityksen sisältö

- ▶ Näytön arvioimisen lähtökohdat
 - ▶ Roolit todistelussa ja mahdollisuudet todisteiden hankkimiseen
 - ▶ Näytön arvioimisen periaatteet ja metodit
 - ▶ KKO ja näytönarviointi
- ▶ Näytön arvioiminen käytännössä
 - ▶ Alkuperäistodennäköisyys
 - ▶ Asianomistajan kertomus
 - ▶ Muun todistelun ja muiden seikkojen merkitys
 - ▶ Syytetyn kertomus ja selitystaakka
 - ▶ Vaihtoehtoiset selitykset

Näytön arvioimisen lähtökohdat

Roolijako

- ▶ Akkusatorisessa oikeudenkäynnissä vastuu todisteiden hankkimisesta ja esittämisestä on asianosaisilla.
- ▶ Tuomioistuin ei hanki viran puolesta todisteita. Teoriassa on mahdollista hankkia todiste, joka ei todennäköisesti tue syytettä.
- ▶ Tuomioistuimen velvollisuus sen sijaan on evätä todisteet, jotka eivät ole relevantteja tai jotka voidaan korvata todisteilla, joilla on lähtökohtaisesti parempi näyttöarvo (OK 17:8).
- ▶ Todisteiden evääminen käytännössä harvinaista. Käräjäoikeudessa ongelmana on, että todisteen arvoa ei usein pysty päättelemään sitä vastaanottamatta.
- ▶ Todisteita on evätty, jos ne eivät teemojen puolesta koske riidanalaisia seikkoja.

Mahdollisuudet todisteiden hankkimiseen

- ▶ Todistelu ja todisteiden hankkimisen mahdollisuudet varsin erilaisia riippuen asianomistajan iästä. Erottelulla on heijastusvaikutus myös näytönarviointiin.
- ▶ Lapsia koskevissa asioissa keskeinen merkitys on lapsen kuulemistavoilla. Lapsia koskevissa jutuissa usein hyödynnetään asiantuntija-arvioita kertomusten luotettavuudesta sekä syntytavasta.
- ▶ Aikuisia koskevissa tapauksissa asianosaisten kertomusten merkitys korostuu ja kertomusten syntyävän ohella olennaista voi olla motiivien selvittäminen.
- ▶ Käytännössä mahdollisuudet muun välittömästi tekoa koskevan henkilötodistelun hankkimiseen ovat olemattomat. Henkilötodistelun merkitys on kertomusten luotettavuuden kontrolloimisessa.
- ▶ Olennaista näyttöä voivat olla lääketieteelliset löydökset ja/tai DNA-jäljet. Niiden ongelma liittyy siihen, että ne voivat syntyä vaihtoehtoisilla tavoilla eivätkä välttämättä osoita seksuaalisen kanssakäymisen tahdonvastaisuutta.

Vapaan todistelun periaate

- ▶ Tuomioistuin harkitsee näytön eikä ole sidottu asianosaisten tulkintoihin tai väitteisiin näytöstä. Esitetystä näytöstä voidaan tehdä vapaasti johtopäätökset, joita asianosaiset eivät voi johdatella argumenteillaan.
- ▶ Vapaan todistelun periaate voidaan jakaa A) asianosaisten vapauteen valita käytettävät todistuskeinot ja B) tuomioistuimen vapauteen arvioida sille esitetyt todisteet.
- ▶ Näytönarviointi ei ole normatiivisesti sidottua, vaan tietoteoreettista eli pragmaattista päättelyä. Näytönarviointi ei kuitenkaan voi olla mielivaltaista eikä pelkkää intuitiota. Näyttöratkaisu on perusteltava.
- ▶ Näyttöratkaisun tekijän on ymmärrettävä, että arvioita ei voida perustaa omiin subjektiivisiin mieltymyksiin eikä ennakoasenteisiin. Ratkaisu on harkittava istunnossa esille tulleiden seikkojen perusteella eikä sitä voida ”johtaa” aikaisemmasta samankaltaiselta vaikuttavan jutun ratkaisusta tai ylemmän tuomioistuimen tuomiosta.
- ▶ Mitä hankalampi näyttöjuttu, sitä hienojakoisempaa ja perusteellisempaa arvioimisen ja perustelemisen pitää olla.

Syyttömyysolettama

- ▶ Rikosprosessissa noudatetaan syyttömyysolettamaa, johon liittyvät periaatteet itsekriminointisuojusta ja syyttäjän näyttötaakasta.
- ▶ Syyttäjän on näytettävä toteen rangaistusvaatimuksen kohteena oleva rikos. Perusteltavissa myös sillä, että negatiivista seikkaa (syyttömyyttä) olisi huomattavan vaikea todistella.
- ▶ Itsekriminointisuoja rajaa syytetyn kertomuksen vaikutusta, mutta ei rajoita siihen kohdistuvaa näytönarviointia.
- ▶ *In dubio pro reo* - epäselvyys syytetyn eduksi, mikä ei vapauta tuomioistuinta velvollisuudesta huolelliseen ja perusteelliseen näytönarviointiin.
- ▶ Periaatteella on huomattava merkitys seksuaalirikostapauksissa, koska näyttö on väistämättä niukkaa ja monesti joudutaan arvioimaan, milloin epävarmuutta jää liikaa näytön vastaanottamisen jälkeen.

Korkein oikeus näytön arvioijana

- ▶ Suomessa KKO on antanut lukuisia prejudikaatteja näytön arvioimisesta etenkin huumausaine- ja seksuaalirikostapauksissa kuluneen 10 vuoden aikana.
- ▶ Miksi KKO on ryhtynyt ohjaamaan näytönarviointia, vaikka kysymys ei ole normatiivisesta arvioinnista vaan näyttö harkitaan joka jutussa itsenäisesti eikä arvioimisesta ole annettavissa yleistettäviä sääntöjä?
- ▶ KKO ei näytä mieltäneen itsekään asemaansa siten, että se voisi ohjata normatiivisesti näytönarviointia (KKO 2021:5). Tällainen olisi absurdia myös siitä syystä, että lain lähtökohta on *vapaa todistusharkinta*.
- ▶ Ratkaisua KKO 2013:96 voinee pitää ensimmäisenä pitkässä sarjassa ja siihen toistuvasti vedotaan kuin normatiiviseen prejudikaattiin.
- ▶ Mille faktoille ratkaisu on rakentunut ja onko faktoilla jotakin merkitystä?

Prejudikaatteja näytönarvioinnista 1/2

- ▶ Myöhemmät ratkaisut ovat joko tietyistä erityiskysymyksistä, alemman tuomioistuimen ratkaisun oikaisemista tai ratkaisun KKO 2013:96 täsmentämisestä.
- ▶ Erityiskysymyksinä on arvioitu asianomistajan vaikenemista (KKO 2013:97), pienen lapsen kertomusta (KKO 2014:48), rikosepäilyn ilmituloa pitkällä viiveellä (KKO 2019:54), unitilaa (KKO 2019:55) ja sairauden vuoksi puolustuskyvyttömän raiskaamista (KKO 2022:71).
- ▶ Alemman tuomioistuimen ratkaisun oikaisemisesta on ollut kysymys tapauksissa KKO 2019:78 (rappukäytäväraiskaus), KKO 2021:44 (työharjoittelu), KKO 2020:50 (tapaaminen kadulla), KKO 2019:84 (prostituoitu) ja KKO 2021:31 (DNA-jäljet).
- ▶ KKO 2021:5 (heppaleikki) lienee tarkoitettu täsmentämään ratkaisua KKO 2013:96.

Prejudikaatteja näytönarvioinnista 2/2

- ▶ **KKO 2019:78**, jossa kysymys oli ennestään tuntemattomien asianosaisten tapaamisesta rappukäytävässä. Syyte perustui asianomistajan päihtymystilaan. Oliko syytetyllä peruste päätellä, että asianomistaja on päihtymyksen vuoksi puolustuskyvyttömässä tilassa?
- ▶ **KKO 2021:44**, jossa ongelmana lienee ollut muun näytön vähäisyys. Miten asianomistajan kertomusta olisi voinut kontrolloida?
- ▶ **KKO 2022:50**, jossa asianosaiset olivat tavanneet kadulla ja menneet syytetyn asunnolle. Oliko syytetyn väittäämä tapahtumainkulku uskottava?
- ▶ **KKO 2019:84**, jossa syytetty oli käyttänyt huomattavaa väkivaltaa ja muu todistelu tuki asianomistajan kertomusta kattavasti.
- ▶ **KKO 20131:31**, DNA-jäljet viittasivat tekoon eikä syytetyn selitys sopinut löydöksiin.
- ▶ **KKO 2022:71**, jossa syytetty oli ”tietämätön” asianomistajan sairaudesta.

Näytön arvioiminen käytännössä

Alkuperäistodennäköisyys

- ▶ Todistusteoriassa käytetty käsite siitä, että jokin asiointila on päinvastaista todennäköisempi ennen näytön esittämistä.
- ▶ Ei välttämättä matemaattinen tai tilastollinen ilmiö, vaan liittyy usein arkipäiväiseen kokemukseen. Jäsentyneempi käsite kuin ”yleinen elämäkokemus”, joka usein yhdistetty kuvitelmiin ihmisten käyttäytymisestä tietyssä poikkeavassa tilanteessa.
- ▶ Seksuaalirikoksissa ei erityisen merkittävä näkökohta, mutta sillä voi olla jotakin merkitystä esim. arvioitaessa todennäköisyyttä, että toisilleen tuntemattomat ryhtyvät keskinäiseen sukupuoliyhteyteen lyhyen tutustumisen jälkeen (KKO 2022:50) ja mahdollisesti vielä erikoisessa paikassa (KKO 2019:78).
- ▶ Vastaavasti, jos syyte koskee prostituoituun kohdistunutta väkivaltaista menettelyä (KKO 2019:84) tai biologisen lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä.

Asianomistajan kertomus 1/3

- ▶ Lähtökohdat ovat samat kuin muissa juttutyypeissä.
- ▶ Seksuaalirikostapauksissa näyttöasetelma eroaa olennaisesti muista, sillä yksi todiste (asianomistajan kertomus) asettuu lähes aina ratkaisevaan asemaan eikä muuta (välitöntä) henkilötodistelua ole.
- ▶ Asianomistajan kertomusta joudutaan arvioimaan paitsi sisällöllisesti, myös suhteessa muuhun näyttöön ja vaihtoehtoihin selityksiin.
- ▶ Jos asianomistajan kertomus on jo sisällöllisesti epäluotettava, ei välttämättä ole tarvetta pohtia pidemmälle.
- ▶ Vaikka muu näyttö olisi kattavaa rikostyyppiin nähden, asianomistajan kertomuksen epäluotettavuus ei tällä korjaannu.
- ▶ Muun näytön merkitys liittyy luotettavuuden arvioimiseen ikään kuin peilin kautta.
- ▶ Vaihtoehtoiset selitykset liittyvät toisinaan syytetyn vastaukseen, mutta myös muihin näytön tarjoamiin vaihtoehtoihin.

Asianomistajan kertomus 2/3

- ▶ Lapsiin kohdistuvissa jutuissa keskeistä usein on arvioida, onko kertomus aito vai mahdollisesti jälkikäteen muodostunut muistijälki muiden kanssa käytyjen keskusteluiden jälkeen, väärintulkintaa muusta tilanteesta tai sekoitus muistikuvien pohjalta.
- ▶ Lapsen kohdalla ei useinkaan uskottava vaihtoehto, että olisi motiivi puhua perättömiä. Ainakin motiivi voi liittyä hyvin erilaisiin asioihin kuin aikuisilla.
- ▶ Aikuisiin kohdistuvissa jutuissa uskottava vaihtoehto usein on, voiko olla motiivi kertoa perättömiä (aikaisempi seurustelu, parisuhde, riitaisuus, halu pysytellä aikaisemmin kerrotussa).
- ▶ Muiden kanssa käydyillä keskusteluilla voi olla merkitystä erityisesti silloin, kun asianomistajan omat muistikuvat ovat hataria.
- ▶ Mikä merkitys ajan kulumisella ja/tai päihtymystilalla on?
- ▶ Voiko motiivi liittyä johonkin syytetyn epäasialliseksi koettuun tekemiseen, joka on johtanut asianomistajan tulkitsemaan tilanteen raiskaukseksi? Mitä asianomistaja ylipäänsä ymmärtää raiskaamisella, jos hän ei ole avannut käsitteen sisältöä käymissään keskusteluissa?

Asianomistajan kertomus 3/3

- ▶ Ilmeistä ja eleistä ei voida päätellä uskottavuutta, mutta käsittelyssä tehdyillä havainnoilla voi olla olennaista merkitystä.
- ▶ Johdonmukaisuus ja yksityiskohtaisuus, mutta ne voivat olla sidoksissa henkilön kertojan ominaisuuksiin. Ihmiset ovat kertojina kovin erilaisia ja kertomistapa on usein sidoksissa henkilön kykyyn ilmaista itseään.
- ▶ Yhtäpitävyys esitutkintakertomukseen, mutta esitutkintakertomus on voitu opetella huolellisesti etukäteen. Poikkeamat voivat olla tahattomia. Miten kertomus esitutkinnassa on tulkittu ja kirjattu?
- ▶ Kertomusta pitäisi arvioida suhteessa kertojaan. Poikkeuksellinen kertomisen tapa tai käytös oikeudessa ei ole välttämättä osoitus epäluotettavuudesta, vaan selittyy asianomistajan persoonalla tai tilanteen jännittävyydellä.
- ▶ Totuudessa pysymistä voi joskus testata kysymällä muuta kuin esitutkinnassa selvitettyä.
- ▶ Jos kertomus muuttuu, pitäisi selvittää mistä muuttuminen aiheutuu.

Muun todistelun ja muiden seikkojen merkitys 1/2

- ▶ Asianomistajan kertomuksen luotettavuuden arvioimisessa on usein eduksi, mitä enemmän muun todistelun perusteella tiedetään tapahtumasarjasta kokonaisuudessaan.
- ▶ Mitä tarkemmin asianomistajan kertomus vastaa muuten asiasta tiedettyä, sitä vakuuttuneempi voi lähtökohtaisesti olla siitä, että kertomus kokonaisuutena vastaa tapahtumienkulkua.
- ▶ Tapahtumasarja voi olla dokumentoitavissa muun todistelun perusteella, jolloin päästään vertailemaan sitä, miten hyvin asianosaisten kertomukset sopivat yhteen tapahtumista tiedetyn kanssa.
- ▶ Tapahtumasarja voi olla selvitettävissä paitsi muun todistelun, myös riidattomuuden perusteella. Ei ole mitenkään poikkeuksellista aikuisten välisessä tapauksessa, että ainoastaan seksuaalisen kanssakäymisen vastentahtoisuus on riitaista.

Muun todistelun ja muiden seikkojen merkitys 2/2

- ▶ Näytönarvioinnissa voi olla merkitystä myös muulla kuin todisteista pääteltävillä seikoilla ja riidattomiksi osoittautuvilla tiedoilla.
- ▶ Voiko pääkäsittelyssä tehdyillä aistihavainnoilla olla merkitystä?
- ▶ Onko aikaisemmalla rikollisuudella koskaan merkitystä?
- ▶ Entä jos syytteet koskevat samankaltaisia tekoja? Onko samankaltaisuudella merkitystä, jos kustakin erillisestä syytekohdasta on ainoastaan asianomistajan kertomus?
- ▶ Entä jos asianomistajan kertomus ei saa tukea muusta näytöstä, mutta on ilmeistä, että tapahtumista ei ole mahdollista hankkia muuta näyttöä?

Syytetyn kertomus

- ▶ Syytetyllä ei ole velvollisuutta kertoa, mutta lähes aina seksuaalirikostapauksissa syytetty kertoo tapahtumista.
- ▶ Syytetylle voi olla tärkeämpää pyrkiä kiistämään tekoa ja ilmiselviäkin seikkoja.
- ▶ Syytetyn kannalta valehtelusta ”kiinni jääminen” on haitallista, sillä näin hän mitätöi oman kertomuksensa näyttöarvon.
- ▶ Tuomioistuimen pitäisi muistaa, että syytetyn valehtelu ei itsessään mitenkään lisää syyttäjän esittämän näytön painoarvoa.
- ▶ Syytetylle voi tulla *selitystaakka*, jos syyttäjä on jo esittänyt syytettä selvästi puoltavan näytön, esim. asianomistajan kertomus, todistajana ystävä jolle kerrottu tuoreeltaan.
- ▶ Syytetyn kertomus voi tarjota vaihtoehtoisen selityksen näytöstä tehtäville päätelmille.

Vaihtoehtoiset selitykset

- ▶ Pohjautuu ns. hypoteesimetodiin, jossa arvioidaan paitsi yksittäisten todisteiden näyttöarvoa, myös kokonaisuutta ja sen *selitysvoimaa*.
- ▶ Vaihtoehtoinen selitys voi liittyä paitsi itse tapahtumiin (KKO 2019:55, unitila) myös asianomistajan kertomuksen syihin. Päähtynyt asianomistaja on jälkikäteen rekonstruoinut tapahtumat väärin mielessään keskusteltuaan läheisen ystävän tai poikaystävän kanssa. Tai asianomistaja haluaa peittää syrjähyyn kumppaniltaan keksimällä hätäpäissään väitteen seksuaalirikoksesta.
- ▶ Ei yleensä kovin hyvin sovellu sellaiseen tilanteeseen, jossa eri vaihtoehtoja ei voida poissulkea mitenkään (tahallisuus, tietoisuus iästä).
- ▶ Vaihtoehtoisen selityksen pitää pohjautua esitettyyn näyttöön, olla johdonmukainen ja saada tukea näytöstä.
- ▶ Usein olennaista silloin, kun kummankaan asianosaisen kertomusta ei ole voitu todeta varsinaisesti epäluotettavaksi.

Yhteenveto näytönarvioinnista

- ▶ Seksuaalirikosten näytönarvioinnista on mahdoton antaa yleistettävissä olevia ohjeita.
- ▶ KKO voi antaa ennakkopäätöksiä, joissa tarjotaan välineitä arviointiin, mutta näyttö on arvioitava kussakin tapauksessa erikseen ja aina kyseisen jutun ehdoilla.
- ▶ Näytönarviointi vaativinta rikostuomarin työtä, mutta usein myös antoisinta.
- ▶ Todistajanpsykologisesta tietämyksestä tai arviointia varten kehitettyjen metodien tuntemuksista on hyötyä, mutta ne eivät korvaa tuomarin harkintaa.
- ▶ Näytönarviointia edesauttaa vilpitön pyrkimys totuuden tavoittamiseen annetussa kehikossa sekä humanistinen kiinnostus ihmisten käyttäytymiseen.

